

УДК 349.22

DOI: <https://doi.org/10.33216/2218-5461/2025-50-2-158-168>

ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНА ОСОБА ЯК СУБ'ЄКТ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ В УКРАЇНІ

Лісов Д.А.

INTERNALLY DISPLACED PERSON AS A SUBJECT OF SOCIAL PROTECTION IN UKRAINE

Lisov D.A.

У статті здійснено розгляд законодавчого та наукового розуміння внутрішньо переміщеної особи крізь призму виділення тих чи інших ключових ознак, які характеризують вказану категорію осіб. Зроблено висновок про те, що внутрішньо переміщена особа є новим викликом для законодавчих та виконавчих органів влади, оскільки вони потребують особливої уваги з боку держави у питаннях їх нормальної життєдіяльності, соціального захисту та соціального забезпечення. Наголошено на тому, що проблема появи внутрішньо переміщених осіб суттєво вплинула на функціонування суспільства в цілому, оскільки ця категорія осіб потребує захисту, а отже й відповідних фінансових ресурсів для задоволення їхніх потреб. Відзначено, що наша держава на перших хвилях масового переміщення людей із зони бойових дій не була в повній мірі готова до такого переселення, що виражалось у відсутності злагодженої політики між органами державної влади, органами місцевого самоврядування, власне самими людьми тощо. Ключовими ознаками внутрішньо переміщених осіб з точки зору суб'єктів соціального захисту названо: 1) є спеціальними суб'єктами соціального захисту з боку держави; 2) це категорія осіб, які потребують особливого державного соціального забезпечення з усіх галузей суспільного життя; 3) потреба у соціальному захисті пов'язана із виникненням певних об'єктивних причин та проблем, які не залежали волі та бажання осіб, які змушені вимушено переселитися; 4) статус внутрішньо переміщеної особи як суб'єкта соціального захисту не пов'язується із належністю до громадянства України; 5) дуальність правового статусу внутрішньо переміщених осіб; 6) наявність прав та обов'язків; 7) спеціальні процедури здійснення окремих дій для ВПО. Акцент зроблено на важливості подальшого формування державної політики по відношенню до ВПО, удосконаленні аспектів їх соціального захисту та забезпечення, розуміння важливості та своєчасності здійснення дій щодо соціальної підтримки ВПО.

Ключові слова: внутрішньо переміщена особа, соціальний захист, держава, державна політика, соціальна допомога

Постановка проблеми. Одним із викликів для нашої держави стала поява не характерної для України раніше категорії фізичних осіб – внутрішньо переміщених осіб, виникнення яких спричинено військовими діями на території нашої

держави, необхідністю рятувати своє власне життя, життя своїх дітей та близьких. І якщо раніше ми могли лише спостерігати за напрямками здійснення соціального захисту таких осіб у інших країнах, то наразі ці проблеми торкнулися й України, а питання

надання різного виду допомоги стали реаліями незалежної української держави. Проблема здійснення соціального захисту внутрішньо переміщених осіб в цілому не є новою для світової практики, оскільки війни та іншого роду суб'єктивні та об'єктивні причини окремих осіб змінити своє місце проживання на більш сприятливе для збереження їх життя та здоров'я у світовій практиці не є поодинокими. Проте, для України це стало досить серйозним викликом, оскільки хвиля внутрішньо переміщених осіб є не тільки досить потужною, а такою, що постійно зростає та не припиняється.

Кількість внутрішньо переміщених осіб з кожним днем тільки зростає, що, беззаперечно, суттєво впливає на демографічну ситуацію в країні, на розвиток держави в цілому, на рівень життя кожного свідомого громадянина. Із появою внутрішньо переміщених осіб збільшується поріг бідності, погіршується якість життя людей, розвивається значними темпами нерівність у соціальному та майновому статусі людей тощо. Також небезпечним є те, що спрогнозувати кількість внутрішньо переміщених осіб в умовах воєнних дій на території України вкрай важко, тому майже неможливо державі в особі її органів належним чином завчасно підготуватися фінансово з метою надання відповідних соціальних послуг та забезпечення належного рівня соціального захисту для таких осіб. Проблеми виникають й при здійсненні організаційних щодо переміщення таких осіб із небезпечних районів, їх розміщення, надання мінімальних засобів для їх життєдіяльності, надання тимчасового житла, їжі, засобів гігієни, одягу, продуктів харчування та ін. Пізніше постають й інші питання, які варто вирішувати: працевлаштування, організація побуту, оформлення дітей до шкіл та дитячих садочків, надання матеріальної допомоги,

влаштування маломобільних груп населення до відповідних спеціалізованих закладів тощо. А тому питання соціального захисту внутрішньо переміщених осіб для України залишається відкритим, оскільки кількість таких осіб не зменшується, а навпаки тільки зростає.

Стан дослідження. Загалом, проблема розуміння правового статусу внутрішньо переміщених осіб протягом останніх років досліджувала значна кількість вчених та науковців, які здійснювали дослідження вказаної категорії осіб у різних інтерпретаціях та у різних правовідносинах. Серед таких вчених варто назвати таких як: В.Я. Бурак, М.В. Кравченко, О.А. Малиновська, Т.Р. Кульчицький, Т.О. Проценко, О.М. Романова, М.М. Шумило, Л.П. Шумна, О.М. Ярошенко, Г.О. Яковлева тощо. Вказані вчені здійснювати розгляд внутрішньо переміщених осіб у різноманітних їх проявах та у різних суспільних відносин, окреслювали ресурси, які можуть сприяти адаптації внутрішньо переміщених осіб, визначали пріоритетні напрямки державної соціальної політики, які б сприяли швидкому поверненню ВПО до нормальних умов життя, досліджували психологічний стан ВПО та визначали напрямки роботи у наданні психологічної допомоги. Окрему увагу вчених було приділено правовим проблемам ВПО: наданні допомоги у відновленні втрачених чи знищених документів, що посвідчують особу, документів щодо права власності, отримання правового супроводу у справах щодо пенсійного забезпечення, реалізації житлових, цивільних, сімейних прав ВПО.

Проте, проблема розуміння внутрішньо переміщених осіб саме з точки зору осіб, які потребують соціального захисту все ще залишається актуальною та потребує подальших наукових пошуків у вказаній сфері. Зокрема, вважаємо, що необхідним є

поглиблення вивчення термінологічного розуміння внутрішньо переміщених осіб як суб'єктів соціального захисту в Україні із співвідношенням вказаного поняття в країнах ЄС, де така категорія осіб вже існує та по відношенню до яких вчиняються дії щодо їх соціального захисту та матеріального забезпечення. Це дасть змогу не тільки зрозуміти внутрішню сторону та сутність категорії особи, що була змушена була покинути своє попереднє місце проживання, а й зрозуміти не тільки загальні базові потреби, а й окремі індивідуальні потреби таких осіб. Детальне окреслення розуміння ВПО як суб'єктів соціального захисту надасть можливість визначити їх основні ознаки, які можуть бути досить різнорідними, визначити їх основні потреби, які можуть бути детерміновані, визначити їх особистісні якості та характеристики, які можуть бути використані при формуванні державної соціальної політики по відношенню до вказаної категорії осіб.

Саме тому метою статті є здійснення розгляду внутрішньо переміщеної особи з точки зору її розуміння як суб'єкта соціального захисту, особи, яка потребує особливої уваги з боку суспільства, держави та її органів. Для вирішення поставленої мети у статті здійснено розгляд термінологічного поняття «внутрішньо переміщена особа», проаналізовано наукові підходи до розуміння вказаного поняття та на цій основі виділено ключові ознаки, які характеризують внутрішньо переміщену особу як суб'єкта соціального захисту та соціального забезпечення.

Виклад основного матеріалу. Варто зазначити, що появу внутрішньо переміщених осіб саме на території України досить часто пов'язують із аварією на Чорнобильській АС, коли значна кількість людей мусили залишити свої домівки та переселитися на інші території нашої держави. Зокрема, таку думку

у своєму науковому дослідженні виловлює І.С. Басова, яка не тільки говорить про проблему переселення, а вже чітко називає конкретні проблеми, пов'язані із соціальним захистом таких осіб. Так, вчена говорить: «аварія на Чорнобильській АЕС спричинила появу в пострадянському просторі нової категорії громадян з окремим правовим статусом, хоча офіційно їх ніхто не означував як внутрішньо переміщені особи. Вони потребували особливого державного соціального забезпечення з усіх галузей суспільного життя (житло, соціально-побутове, медичне забезпечення, грошові виплати, працевлаштування тощо). За такими особами спеціальний правовий статус не закріплювався, а заходів соціального забезпечення в умовах, що склалися, було недостатньо. Визначені тогочасними нормативними актами заходи із державного соціального забезпечення скоріше планувалися як короткотермінові, такі, що не передбачали довготривалої перспективи» [1, с. 33]. В цілому, так, ми погоджуємося із тим, що перші внутрішньо переміщені особи, які потребували особливого соціального захисту та відповідної матеріальної підтримки з боку держави з'явилися саме після аварії на Чорнобильській атомній електростанції. Досить часто вимушене переселення здійснюється спонтанно, а тому важливим є розуміння політики держави у вказаній сфері, розуміння того, хто є внутрішньо переміщеною особою та які саме потреби таких внутрішньо переміщених осіб варто задовольнити в першу чергу.

Військова агресія російської федерації по відношенню до нашої держави обумовила появу значної кількості внутрішньо переміщених осіб (далі – ВПО), що, в свою чергу, й зумовило розвиток національної державної політики у вказаній сфері, оскільки тисячі людей змушені були покинути територію зони бойових дій та переміститися

на більш безпечні території України. Як говорить О.М. Романова: «проблема у сфері повноважень держави щодо забезпечення соціального захисту внутрішньо переміщених осіб набула доволі великої актуальності через повномасштабне вторгнення росії. Соціальний захист людей постраждалих від збройної агресії рф поставив перед державою ряд проблем щодо їх забезпечення, працевлаштування, забезпечення житлом, пенсійних виплат, грошових допомог, медичної допомоги, можливість до здобуття освіти та професійного навчання. Отже, обов'язком держави є підтримка такої категорії населення» [2, с. 60]. Варто відзначити, що наша держава на перших хвилях масового переміщення людей із зони бойових дій не була в повній мірі готова до такого переселення, що виражалось у відсутності злагодженої політики між органами державної влади, органами місцевого самоврядування, власне самими людьми тощо. Проблемним було як забезпечення вивезення людей, зокрема маломобільних груп населення, їх розміщення у таких умовах, які б хоча б відповідали мінімальним стандартам проживання та забезпечення життєдіяльності. На допомогу прийшли волонтери, які шукали житло, приводили його у стан нормального проживання, надавали допомогу їжею, продуктами, одягом, першочерговими гігієнічними засобами тощо. Про проблеми, можна говорити досить довго і досить багато, але наразі все ж повернемося до розуміння поняття «внутрішньо переміщена особа».

Перш за все зазначимо, що на підставі аналізу значної кількості наукових тверджень про термінологічне розуміння поняття «внутрішньо переміщена особа» М.В. Старинський констатує про наявність трьох основних його підходів: «Представники першого підходу, конструюючи визначення, роблять акцент на причинах цього явища,

перераховуючи їх у визначенні. Представники другого підходу роблять акцент на політико-правовій приналежності особи до певної держави в якій отримують цей статус. Представники третього підходу роблять акцент на тому, що внутрішньо переміщені особи є елементом міграційної політики» [3, с. 1]. Дійсно причини внутрішнього переміщення осіб є досить різними та не передбачуваними, а тому й тлумачення вказаного поняття у науковій літературі дещо відрізняються один від одного.

Зазначимо, що законодавче тлумачення поняття «внутрішньо переміщена особа» міститься у спеціальному законі, який здійснює правове регулювання ВПО – Законі України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20.10.2014 № 1706-VII відповідно до якого: «внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру» [4]. З першого погляду, можна констатувати той факт, що наявність законодавчо закріпленого термінологічного розуміння «внутрішньо переміщеної особи» є певною правовою основою для визначення її правового статусу та тих гарантій, на які така особа має право. Проте, варто погодитися із думкою М.П. Кобець, який говорить про те, що: «на сьогодні визначення поняття «внутрішньо переміщена особа» у законодавстві залишається неуніфікованим, що призводить до порушень – особи, які потребують допомоги її не отримують, інші ж

можуть отримувати її по декілька разів» [5, с. 199].

У науковій літературі підходи до розуміння поняття «внутрішньо переміщена особа» дещо різняться, що пов'язано із виділенням тих чи інших ознак як ключових. Так, наприклад, Т.Р. Кульчицький пропонує наступне розуміння внутрішньо переміщеної особи як: «фізичної особи, яка внаслідок обставин об'єктивного характеру, спричинених військовими діями, окупацією чи анексією території, надзвичайними ситуаціями природного чи техногенного характеру, змінила своє місце проживання в межах державно визнаних кордонів та набула відповідного правового статусу згідно із законодавством» [6, с. 4]. Н.М. Грабар та М.В. Парасюк розглядають внутрішньо переміщених осіб як осіб, які змушені раптово покинути територію постійного проживання, своє житло і майно в результаті збройного конфлікту, внутрішньої ворожнечі, систематичних порушень прав людини або стихійних лих і перебувають на території власної країни; по-друге, отриманий статус внутрішньо переміщеної особи не позбавляє жодних прав цю категорію осіб [7, с. 88]. Вчені зазначають про таку ознаку, яка характеризує внутрішньо переміщених осіб як раптовість залишення території постійного проживання та наголошують на ознаці збереження всіх прав, свобод та законних інтересів таких осіб. Крім того, вчені характеризують ВПО як просто фізичних осіб, без прив'язки до громадянства України.

В свою чергу, Ю.В. Делія розглядає ВПО в Україні як осіб, які є громадянами України, мають право на постійне проживання в Україні (як громадяни України, так і іноземні громадяни та особи без громадянства тощо), проте змінили місце проживання з метою уникнення наслідків збройного конфлікту й тимчасової окупації окремих територій України, унаслідок обґрунтованих побоювань

за власне життя, здоров'я та захист прав і інтересів. Чинне законодавство оперує поняттям «внутрішньо переміщена особа», яке, на нашу думку, не розкриває глибину проблеми та не роз'яснює необхідність соціального забезпечення таких осіб [8, с. 13]. В даному контексті, вчений називає ВПО громадянами України, але вже при виділенні їх ознак вже не здійснює прив'язку до громадянства України, але вказує на прив'язку до законності проживання на території України на законних підставах: «є фізичними особами; мають громадянство України; можуть не мати громадянства України, проте перебувають і постійно проживають на території України на законних підставах; під час зміни місця проживання не перетинають державний кордон України, а залишаються в Українській державі, дотримуючись чинного українського законодавства перебувають на території держави, яка є непідконтрольна, але виконують усі вимоги українського суспільства й держави» [8, с. 13-14].

Н.В. Блюк розглядає внутрішньо переміщених осіб як громадян країни, іноземців, осіб без громадянства, які постійно чи тимчасово проживають на території України та змушені з власної волі чи примусово здійснювати внутрішнє переміщення у межах своєї країни з причин об'єктивного характеру, які загрожують їхньому життю та здоров'ю [9, с. 145]. Вчений не називає конкретних причин переміщення осіб із свого постійного місця проживання на інше, а лише систематизує та називає їх як причини об'єктивного характеру.

В контексті нашого дослідження розглянемо основні ключові ознаки внутрішньо переміщеної особи, проведемо їх узагальнення та аналіз та основі цього спробуємо виділити ті ознаки, які характеризують ВПО саме з точки зору суб'єкта соціального захисту. Основними

ознаками, що характеризують внутрішньо переміщених осіб Т.О. Цимбалістий та А.В. Блещак називають такі: «вони є фізичними особами; – мають громадянство України; – можуть не мати громадянства України, проте перебувають і постійно проживають на території України на законних умовах; – під час зміни місця проживання не перетинають державний кордон України. – змушені залишити своє місце проживання у результаті надзвичайних ситуацій» [10, с. 127]. Досить широке коло ознак ВПО називає З.О. Кхасрава: «1) суб'єктом є громадянин України, іноземці та особи без громадянства, що на законних підставах перебувають на території України; 2) відсутність факту перетинання державного кордону, при якому відбувається перетинання ліній адміністративно-територіальних одиниць; 3) до числа ВПО належать різні категорії осіб, здебільшого це особи працездатного віку; 4) метою такої дії суб'єкта є підвищення соціально-культурного, фінансового, побутового рівня та умов життя, захист свого життя та життя близьких; 5) може здійснюватися на добровільних засадах, без будь-якого тиску ззовні, так і за наявності негативних життєвих обставин, що примушують особу змінити своє місце проживання; 6) у разі добровільного переміщення може не потребувати юридичного оформлення статусу, тобто отримання відповідних довідок» [11, с. 78].

Отже, основними ознаками внутрішньо переміщених осіб з точки зору суб'єктів соціального захисту варто назвати:

1) ВПО – є спеціальними суб'єктами соціального захисту з боку держави. Варто зазначити, що характерною рисою ВПО як спеціального суб'єкту соціального захисту в Україні є те, що такі особи продовжують залишатися під юрисдикцією та соціальним захистом держави навіть у тому випадку, коли сама держава та її органи не можуть в повній

мірі надати їй такий соціальний захист. Звичайно, в процесі здійснення соціального захисту ми не відкидаємо можливість отримання такого захисту від інших держав та міжнародних організацій, проте відзначимо, що їх захист є додатковою гарантією до того захисту, який має надати їх власна держава. Це питання тісно пов'язане із розумінням держави як соціальної, а обмеженість здійснення соціального захисту власною територією є питанням забезпечення суверенітету держави, її цілісності та недоторканості. Міжнародні організації можуть надати певну гуманітарну допомогу, але найбільша їх роль, на нашу думку, полягає саме в спостереженні за дотриманням міжнародних стандартів соціального захисту ВПО, вчинення дій щодо допомоги в організації реальних та неупереджених дій щодо організації такого захисту. Подібна думка висловлена Ю.В.Делією, який наголошує на специфіці ВПО. Так вчений говорить: «Специфіка внутрішньо переміщених осіб полягає в тому, що як громадяни держави, залишаючись на її території, вони знаходяться під винятковою юрисдикцією і захистом своєї країни, навіть якщо сама держава не в змозі забезпечити такий захист. Тому допомога таким особам із боку міжнародних органів може кваліфікуватися як втручання у внутрішні справи держави» [8, с. 12-13].

Ознака ВПО як спеціального суб'єкта соціального захисту виражається також в тому, що для таких осіб приймаються та реалізуються спеціальні програми їх соціального захисту, суть яких зводиться до їх підтримки та адаптації за новим місцем проживання. Це програми різного роду реабілітації, програми інвестицій, програми підготовки та перепідготовки для подальшої зайнятості населення, медична допомога, підтримка самозайнятості ВПО, надання одноразової грошової допомоги, забезпечення

житлом чи створення таких умов, за яких ВПО можуть самостійно реалізувати своє право на житлове забезпечення, психологічна підтримка тощо. Суб'єктами, на яких поширюються такі програми є саме внутрішньо переміщені особи, що, на нашу думку, підкреслює їх особливий статус у суспільстві. Вказані програми мають досить широке спрямування та стосуються різноманітних соціальних відносин, а їх основним спрямуванням є покращення життєдіяльності та підтримка ВПО.

2) це категорія осіб, які потребує особливого державного соціального забезпечення з усіх галузей суспільного життя. Це стосується медицини, забезпечення житлом, освіти, працевлаштування, надання різноманітних цільових допомог тощо. Фактично варто говорити про досить різноманітний спектр тієї допомоги, яку має отримати ВПО. Саме ця особливість, на нашу думку, й відрізняє ВПО від інших отримувачів соціальної допомоги в Україні. Соціальний захист ВПО є більш комплексним та різноманітним, може носити як матеріальний так і не матеріальний зміст. Досліджуючи важливість посилення соціального захисту ВПО С.Б. Булеца, О.І. Котляр називають конкретні фактори, які вказують на необхідність посилення захисту таких осіб: 1) ВПО часто перебувають довго в дорозі, переховуються, хворіють чи перебувають в поганих умовах і це їх робить особливо уразливими; 2) соціальна організація переміщених осіб може бути зруйнована або пошкоджена внаслідок фізичного переміщення; сімейні групи можуть бути розділені; 3) ВПО, особливо діти, люди похилого віку або вагітні жінки можуть відчувати глибокий психосоціальний стрес, пов'язаний з переміщенням; 4) відсутність джерел доходу і засобів існування спричинює фізичну і психосоціальну вразливість ВПО; 5) порушується шкільне життя дітей і підлітків;

6) внутрішнє переміщення може спричинити мовні бар'єри під час такого переміщення; 7) ВПО можуть не мати документів, які засвідчують особу та необхідні їм для отримання допомоги або юридичного визнання [12, с. 74].

3) у ВПО виникає потреба в отриманні соціального захисту з боку держави та її уповноважених органів, яка пов'язана із виникненням певних об'єктивних причин та проблем, які не залежали від їх волі та бажання. Фактично мова йде про те, що якби певні обставини у житті людини не настали, то в них би не виникла потреба у їх соціальному захисті.

Конкретними об'єктивними причинами появи такої категорії осіб є: початок збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру тощо. Всі ці фактори є причиною того, що особа мусить покинути своє місце проживання та змінити його на більш безпечне та комфортне, а отже потребує відповідної підтримки, що в цілому здійснюється задоволенням їх основних потреб: соціальних, матеріальних житлових, трудових тощо. Варто окремо наголосити на тому, що потреби внутрішньо переміщених осіб є значно більшими у порівнянні із потребами звичайних громадян, оскільки такі потреби зазвичай стосуються саме базових потреб: житла, продовольства, одягу, засобів гігієни, побутова техніка тощо.

4) статус внутрішньо переміщеної особи як суб'єкта соціального захисту не пов'язується із належністю до громадянства України. Відтак, отримати соціальний захист від держави та її органів може як громадянин України, так і іноземець та особа без громадянства, які на законних підставах перебувають на території України. Фактично це означає, що соціальний захист поширюється на всі вище перелічені категорії

осіб. А отже не може бути зменшений чи знівельований по відношенню до осіб без громадянства чи іноземців. Крім того, здійснення соціального захисту ВПО не може ставитися в залежність від конкретних дискримінаційних ознак, таких як за ознакою раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії або віросповідання, політичних чи інших переконань, національного, етнічного або соціального походження, правового або соціального статусу, віку, інвалідності, майнового стану, народження або за будь-яким іншим критерієм.

5) ВПО мають як свій власний правовий статус, тобто статус внутрішньо переміщеної особи так і можуть мати інший правовий статус, який пов'язаний, наприклад, із їхніми фізичними можливостями, статусом безробітного, особи, яка має дітей тощо. Фактично мова йде про можливість так званого дуального статусу ВПО у питаннях отримання ними відповідного соціального захисту та соціального забезпечення. Вказана позиція досить чітко та детально окреслена В.О. Боняком, який власне й зазначає, що: «властивостями правового статусу внутрішньо-переміщених осіб є те, що вони мають як власне статус внутрішньо-переміщеної особи, так і можуть мати інший статус суб'єкта соціального забезпечення (пенсійного, по безробіттю, вагітності і догляду за дитиною, інвалідності тощо). Звідси виникають питання подвоєння статусу такої особи як суб'єкта соціального забезпечення. З одного боку особа має право на пенсійне забезпечення, інші соціальні виплати, з іншого – отримати допомогу як суб'єкт, що має статус внутрішньо переміщеної особи» [13, с. 21]. Вказані правові статуси є тісно взаємопов'язані між собою, а тому у випадку наявності у ВПО ще й іншого правового статусу їх варто розглядати виключно у системному взаємозв'язку. Окремо наголосимо на думці

І.С. Басової, яка аналізуючи такий дуальний правовий статус особи говорить про те, що : «наявність в особи подвоєного (дублювання) правового статусу не значить зміни загального механізму в реалізації права на соціальне забезпечення або подвоєння в отриманні соціального забезпечення певного виду» [1, с. 47].

6) ВПО як суб'єкти соціального захисту мають не тільки права, а на них покладаються й відповідні обов'язки. Як говорять Т.О. Цимбалістий та А.В. Блащак: «обов'язки внутрішньо переміщених осіб зазвичай мають свою специфіку з урахуванням особливостей статусу таких осіб. Покладення таких обов'язків є необхідним для підтримання відповідного статусу, підтвердження відомостей та сприяння наданню цим особам особливих прав, гарантій, допомоги» [10, с. 128]. До таких обов'язків віднесено як загальні обов'язки, так і спеціальні. Загальними, наприклад, є неухильне дотримання Конституції України, законів України та підзаконних нормативно-правових актів. Спеціальним обов'язком, наприклад, варто назвати отримання особою довідки про взяття на облік як внутрішньо переміщеної особи, повідомляти про зміну свого місця проживання тощо. Покладення на ВПО певних обов'язків значно дисциплінує ВПО, надаючи їх зрозуміти те, що хоча вони й перебувають під особливим захистом держави, проте це не звільняє їх від певних правових обов'язків перед державою. Загалом правовідносин між ВПО та державою, як і будь-які правовідносини в нашій державі, супроводжуються наділенням їх учасників як правами, так і відповідними обов'язками. Тому, ВПО мають розуміти ті правові наслідки, які можуть виникнути у тому випадку, коли вони не виконують відповідних обов'язків перед державною та які можуть суттєво вплинути на їх правовий статус.

7) ВПО як суб'єкти соціального захисту характеризуються виключною для них процедурою здійснення тих чи інших реєстраційних дій, організаційно-правових заходів, що вчиняються з боку держави та які суттєво впливають на реалізацію їх соціального захисту. Це, наприклад, спрощені процедури отримання тих чи інших втрачених документів, спрощена процедура реалізації ВПО окремих прав на житло, працевлаштування, отримання грошової допомоги від держави, підтвердження страхового чи трудового стажу, отримання державних соціальних стандартів тощо. Це є досить важливим для підтримання реального соціального захисту ВПО, оскільки життя таких осіб на початку свого переміщення суттєво змінюється, виникає досить багато проблемних питань, які вони не можуть вирішити самостійно. Значна кількість ВПО потребують відновлення втрачених чи знищених документів, відновлення виплати соціальних гарантій, пенсій тощо. Крім того, спрощення процедури отримання певних соціальних гарантій та допомог сприяють швидкому наданню відповідної допомоги та прискорюють процес адаптації таких осіб до нових мов життя.

Висновок. Підсумовуючи зазначимо, що внутрішньо переміщених осіб варто розглядати з точки зору особливих суб'єктів соціального захисту, оскільки це особи, які в силу незалежних від них об'єктивних обставин змушені покинути своє стале місце проживання та здійснити переміщення на іншу більш безпечну та комфортну територію з подальшою можливістю отримання від держави та її органів відповідної соціальної підтримки та належного рівня соціального захисту. Такі особи через ряд незалежних від них обставин стають суб'єктами особливого піклування з боку держави, змушені користуватися її захистом, отримувати відповідне соціальне забезпечення, без якого

вони фактично не можуть самостійно організувати свій побут та нормальну життєдіяльність. З цією метою держава та її органи приймають та реалізують відповідні програми соціального захисту по відношенню до таких осіб, надають необхідну матеріальну, психологічну, медичну, правову допомогу, вчиняють ряд інших важливих заходів для зменшення негативних наслідків внутрішнього переміщення осіб, сприяють організації її проживання та побуту, а отже і поверненню до нормальних умов життя.

Література:

1. Басова І.С. Внутрішньо переміщена особа як суб'єкт права соціального забезпечення. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.05 – трудове право; право соціального забезпечення». Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2019. с.
2. Романова О.М. Правові реалії регулювання соціального забезпечення внутрішньо переміщених осіб. *Часопис Київського університету права*. 2023. № 4. С. 60-63
3. Старинський М.В. Проблемні питання визначення поняття «внутрішньо переміщена особа» та напрямки його вдосконалення. *Академічні візії*. 2024. Випуск 31. С. 1-9
4. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 № 1706-VII. Офіційний вісник України. 2014. № 94. Стор. 7. Стаття 2709
5. Кобець М.П. Щодо визначення поняття «внутрішньо переміщена особа» в законодавстві України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 1. С. 199-202
6. Кульчицький Т. Р. Поняття та ознаки внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Адміністративне право і процес*. 2017. № 1 (19). С. 51-57.
7. Грабар Н.М., Парасюк М.В. Державне забезпечення трудових прав внутрішньо переміщених осіб. *Право і суспільство*. 2019. № 2. С. 84-89

8. Делія Ю.В. Правова характеристика визначення поняття «внутрішньо переміщена особа». *Правовий часопис Донбасу*. 2020. № 2 (71). С. 10-18

9. Блюк Н.В. Термінологія та понятійна характеристика внутрішньо переміщених осіб. *Право і суспільство*. 2022. № 3. С. 142-147

10. Цимбалістий Т.О., Блащак А.В. Правовий статус внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Актуальні проблеми правознавства*. 2019. 4 (20). С. 126-130

11. Кхасраві З.О. Співвідношення понять «мігрант», «біженець», «переселенець», «внутрішньо переміщена особа». *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. Юриспруденція*. 2016. № 20. С. 77-80

12. Механізм забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб: національний та міжнародний аспекти / [С.Б. Булеца, О.І. Котляр, Я.В. Лазур та ін.]; за заг. ред.: д-ра юрид. наук, проф. О.Я. Рогача; д-ра юрид. наук, проф. М.В. Савчина; к.ю.н., доц. М.В. Менджул. – Ужгород: РІК-У, 2017. – 348 с.

13. Боняк В.О. Соціальний захист внутрішньо переміщених осіб: сучасний стан та перспективи удосконалення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 6. С. 20-22 URL:https://www.researchgate.net/publication/386069648_SOCIALNIJ_ZAHIST_VNUTRISNO_PERE_MISENIH_OSIB

References:

1. Basova I.S. A person has been moved internally as a subject of social security law. Dissertation for the development of the scientific level of a candidate of legal sciences for the specialty 12.00.05 – labor law; the right to social security." – National University "Odessa Law Academy". Odessa, 2019.

2. Romanova O.M. Legal realities of regulation of social security of internal movements of people. *Hours of the Kiev University of Law*. 2023. No. 4. P. 60-63

3. Starinsky M.V. Problematic nutrition is defined by the concept of "an internally displaced person" and directly its thoroughness. *Academic visas*. 2024. Issue 31. pp. 1-9

4. On ensuring the rights and freedoms of internal movement of people: Law of Ukraine dated

October 20, 2014 No. 1706-VII. Official newsletter of Ukraine. 2014. No. 94. Page. 7. Article 2709

5. Kobets M.P. The concept of "internally displaced person" is widely defined in the legislation of Ukraine. *Equal-analytical law*. 2016. No. 1. P. 199-202

6. Kulchitsky T. R. Understanding the signs of internal movements of people in Ukraine. *Administrative law and process*. 2017. No. 1 (19). pp. 51-57.

7. Grabar N.M., Parasyuk M.V. The State guarantees labor rights for internal movements of people. *Law and matrimony*. 2019. No. 2.S. 84-89

8. Delia Yu.V. Legal characteristics of the meaning of the concept "internally displaced person". *Legal chapel of Donbass*. 2020. No. 2 (71). pp. 10-18

9. Blyok N.V. Terminology and conceptual characteristics of internal movements of individuals. *Law and matrimony*. 2022. No. 3. P. 142-147

10. Tsymbalisty T.O., Blashchak A.V. Legal status of internal movements of persons in Ukraine. *Current problems of legal science*. 2019. 4 (20). pp. 126-130

11. Khasravi Z.O. It is important to understand "migrant", "refugee", "displaced person", "internally displaced person". *Scientific newsletter of the International Humanitarian University. Ser. Jurisprudence*. 2016. No. 20. P. 77-80

12. Mechanism for ensuring the rights of internal movement of people: national and international aspects / [S.B. Buletsa, O.I. Kotlyar, Ya.V. Lazur ta in.]; for zag. ed.: Doctor of Law. sciences, prof. O.Ya. Rogacha; Doctor of Law sciences, prof. M.V. Savchina; Ph.D., Associate Professor M.V. Menjul. – Uzhgorod: RIK-U, 2017. – 348 p.

13. Bonyak V.O. Social protection of internal movements of individuals: current status and prospects for improvement. *Legal scientific electronic journal*. 2023. No. 6. pp. 20-22 URL: https://www.researchgate.net/publication/386069648_SOCIALNIJ_ZAHIST_VNUTRISNO_PEREMISE_NIH_OSIB

Lisov D.A. Internally displaced person as a subject of social protection in Ukraine. – Article

The article examines the legislative and scientific understanding of an internally displaced person through the prism of identifying certain key features that characterize this category of persons. It

is concluded that an internally displaced person is a new challenge for legislative and executive authorities, since they require special attention from the state in matters of their normal life, social protection and social security. It is emphasized that the problem of the appearance of internally displaced persons has significantly affected the functioning of society as a whole, since this category of persons requires protection, and therefore appropriate financial resources to meet their needs. It is noted that our state in the first waves of mass displacement of people from the combat zone was not fully prepared for such a resettlement, which was expressed in the lack of a coordinated policy between state authorities, local governments, the people themselves, etc. Special attention is paid to the fact that the concept of "internally displaced person" although enshrined at the level of the Law of Ukraine "On Ensuring the Rights and Freedoms of Internally Displaced Persons", however, the understanding of this category of persons has not been fully disclosed and unified. At the scientific level, there is also no unity in the understanding of the specified concept, and the positions of scientists are based on the allocation of one or another feature that most fully characterizes a person as internally displaced. In fact, this means that in practice there may be a violation of the rights of IDPs, failure to provide them with appropriate social protection and security.

The key features of internally displaced persons from the point of view of social protection subjects are:

1) they are special subjects of social protection from the state; 2) this is a category of persons who need special state social security from all spheres of public life; 3) the need for social protection is associated with the emergence of certain objective reasons and problems that did not depend on the will and desire of persons who are forced to relocate; 4) the status of an internally displaced person as a subject of social protection is not associated with Ukrainian citizenship; 5) the duality of the legal status of internally displaced persons; 6) the presence of rights and obligations; 7) special procedures for implementing certain actions for IDPs. The emphasis is on the importance of further shaping state policy towards IDPs, improving aspects of their social protection and provision, understanding the importance and timeliness of implementing actions regarding social support for IDPs.

Keywords: internally displaced person, social protection, state, state policy, social assistance

Авторська довідка:

Лісов Дмитрій Андрійович – здобувач третього (освітнього-наукового) рівня вищої освіти кафедри трудового права та права соціального забезпечення, Київський національний університет імені Тараса Шевченка
<https://orcid.org/0009-0009-2657-2561>

Стаття надійшла до редакції 21 серпня 2025 р.